

Viron kieli toisena kielenä -opetuksesta Tarton yliopistossa 1820-luvun lopulla

HELI LAANEKASK

Oulun yliopisto, Tarton yliopisto

Tiivistelmä. Artikkelissa tarkastellaan Tarton yliopiston teologianopiskelijan Wilhelm Julius Moritzin viron kielen luentomuistiinpanoja vuosilta 1828–1829. Luentomuistiinpanojen käsikirjoitus on tallennettu Tartossa olevaan Viron kirjallisuusmuseon kulttuurihistorialliseen arkistoon. Viron kielen lehtoraatti perustettiin Tarton yliopistoon syyskuussa 1803. Lehtorin tehtävänä oli viron kielen opettaminen saksankielisille opiskelijoille, tuleville pappismiehille. Tarton yliopiston viron kielen lehtorina toimi vuosina 1826–1837 Johann Samuel Friedrich Boubrig. Moritzin luentomuistiinpanojen avulla artikkelissa esitellään viron opetuksen sisältöä, opetuskirjallisuutta sekä opetuksessa käytettyjä metodeja. Boubrigin viro toisena kielenä -opetus on ollut vahvasti teoreettinen ja kielioppipainotteinen. Opetuskielenä on ollut saksa. Lehtori on yrittänyt luoda laajempaa näköalaa kielisukulaisuuteen. Hän on perehdyttänyt opiskelijansa käynnissä oleviin keskusteluihin viron kielen uudistamisesta. Käytännön kielitaito opiskelijan oli todennäköisesti hankittava *ex usu*.

Avainsanat: viron kieli kohdekielenä -opetus; Tarton yliopiston viron kielen lehtoraatti; kielisukulaisuus; suomen kieli; unkarin kieli; saksan kieli; viron kieli

1. Johdanto

Artikkelissa tarkastellaan Tarton yliopiston teologianopiskelijan Wilhelm Julius Moritzin viron kielen luentomuistiinpanoja vuosilta 1828–1829. Moritzin *Ehstnische Sprachlehre* (Viron kielioppi) -luentomuistiinpanojen käsikirjoitus (ES) on tallennettu Tartossa olevaan Viron kirjallisuuseumuseon kulttuurihistorialliseen arkistoon.

Wilhelm Julius Moritz (1808–1886) oli lähtöisin Liivinmaalta, luultavasti Etelä-Viron baltiansaksalaisesta Moritz-pappissuvusta. Hän opiskeli Tarton yliopistossa teologiaa 1826–1830 ja lääketiedettä 1834–1839. Vuosina 1845–1880 hän toimi lääkärinä Pietarissa; elämänsä loppuvuodet hän vietti Narvassa. (Hasselblatt & Otto 1889: 152.)

Tarton yliopiston viron kielen lehtorina toimi vuosina 1826–1837 Johann Samuel Friedrich Boubrig (1788–1852). Hänen toimintaansa mm. viron kielen lehtorina ja vironkielisen kirjallisuuden sensorina on jo käsitelty muutamassa aikaisemmassa kirjoituksessa (Ariste 1979; Rätsep 1979; Laanekask 2003; 2007). Tässä artikkelissa esitellään Moritzin luentomuistiinpanojen avulla tarkemmin Boubrigin opetuksen sisältöä, opetuskirjallisuutta sekä opetuksessa käytettyjä metodeja.

1800-luvulla Virossa oli vielä käytössä kaksi erilaista kirjaviroa: toinen pohjoisviron murteisiin perustuva nk. Tallinnan kieli, toinen eteläviron murteisiin perustuva nk. Tarton kieli. 1810–1830-lukujen Virossa käytiin vilkasta keskustelua siitä, pitäisikö siirtyä yhteiseen kirjaviroon (ks. tarkemmin Laanekask 1992; 2004: 31–36). Artikkelissa tehdään havaintoja myös Boubrigin luennoissaan tekemistä kirjaviroon liittyvistä kannanotoista.

Viron ja suomen kielen lehtoraatti¹ perustettiin Tarton yliopistoon syyskuussa 1803. Lehtorin tehtävänä oli paikallisen väestön

---

¹ Vain ensimmäisen virassa olleen lehtorin Friedrich David Lenzin virkanimike oli *viron ja Suomenmaan kielen lehtori* (Lector der Ehstnischen und Finnländischen Sprache), myöhemmin *viron ja suomen kielen lehtori* (Lector der Ehstnischen und Finnischen Sprache). Vuosina 1805–1809 Lenz ainakin ohjelman mukaan luennoi viron kielen lisäksi myös suomen kielestä, mutta opetuksen varsinaisesta sisällöstä ei

kielen opettaminen saksankielisille opiskelijoille, tuleville pappismiehille. (Tamul 2003: 20–23.) Boubrig oli järjestyksessä neljäs viron kielen lehtori Tartossa. Hän poikkesi edeltäjistään siinä, ettei hän ollut kotoisin vironkieliseltä alueelta, vaan oli tullut Latviasta, Riiasta, Tarttoon opiskelemaan teologiaa ja sittemmin töihin. Vaikka hänen äitinsä kerrotaan olleen virolaissyntyinen (Ariste 1979: 45), oli Boubrigin käytännön viron osaamisessa ainakin alussa ollut puutteita. Hän oli ainoa Tarton yliopiston viron lehtori 1800-luvulla, jolta ennen virkaan nimitämistä vaadittiin viron kielen osaamisesta erillinen kirjallinen todistus, *specimen eruditionis ehstonicae*. Tätä vaatimusta täyttämään laadittu käsin kirjoitettu artikkeli, yli 40 sivua viron murteista ja niiden mahdollisesta yhdistämisestä yhteiseksi kirjaviroksi, on tallennettuna Viron historialliseen arkistoon Tartossa (Boubrig 1825). *Ueber die Dialekte der ehstnischen Sprache und ihre mögliche Vereinigung zu einer allgemeinen Schriftsprache* (Viron kielen murteista ja näiden mahdollisesta yhdistämisestä yleiseksi kirjakieleksi) -käsikirjoituksen kieli on saksa. Viron kielen esimerkkejä löytyy sekä etelä- että pohjoisvirosta. Boubrig tarkastelee viron kielitilannetta ja erittelee viron murteita. Kirjoituksessaan hän keskittyy eteläviron ja pohjoisviron murre-eroihin ja ehdottaa käytännön toimenpiteitä yhteisen kirjaviron tavoitteluun. Hän on sitä mieltä, että kummastakin viron päämurteesta vain parhaat ja aidommat ainekset pitäisi siirtää tulevaisuuden yhteiseen kirjaviroon. (Laanekask 2007.) 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alkupuolen Virosta on tiedossa muitakin lähes samanhenkisiä yhteisen kirjaviron suunnitelmia (esim. Arvelius 1792; Rosenplänter 1814; Moritz 1815; Steingrüber 1817; Janau 1828 ym.; ks. Kask 1984: 99–113; Laanekask 1992).

Silloisessa Viron kielitilanteessa viron kielen status oli alhaisin, vaikka runsaat 90 % Viron väestöstä oli virolaisia (Viron väestön koosta ja koostumuksesta ks. esim. Zetterberg 2007: 286–287, 368–372). Viroa oli pitkään pidetty lähinnä sivistymättömien talonpoikien ja kaupunkien köyhemmän väestönsosan kielenä. Sosiaalisen nousun mahdollisuus oli

---

ole varmaa tietoa (Aabrams 2003: 35–36). Seuraavien lehtorien virkanimike oli *viron kielen lehtori* (Aabrams 2003: 36; Tamul 2003: 25).

sääty-yhteiskunnassa ollut harvinaista, ja virolaiselle sosiaalinen nousu oli pitkään tarkoittanut myös kielenvaihtoa, tavallisesti virosta saksaan (Jansen 2004: 64–67). ‘Tulla herraksi’ on viroksi vielä nytkin *saksaks saada*, siis kirjaimellisesti ‘tulla saksalaiseksi’. Kaksi viron kirjakieltä oli kuitenkin kehittynyt jo 1500-luvulta alkaen, alussa lähinnä monofunktionaalisina kirkkokirjallisuuden kielinä, mutta pikkuhiljaa kirjaviron käyttöalueita oli kehkeytynyt lisää. 1800-luvulle tultaessa viroksi ilmensi paitsi hengellistä kirjallisuutta myös tiedotteita, oppikirjoja, lehtiä, pietististä ja valistusmielistä kaunokirjallisuutta ym.

Talonpoikien maaorjuus lopetettiin 1816 ja 1819 annetuilla lailla. Sääty-yhteiskunta oli alkanut pirstoutua, virolaisten taloudellinen tilanne oli kohentumassa, ja heidän sosiaalinen statuksensa oli nousussa. Boubrig kuuluu selvästi 1800-luvun alun baltiansaksalaisten estofiilien sukupolveen, joka oli valistushenkinen ja kannatti kansallisromanttisia ideoita. Tämän sukupolven harrastama romanttinen kansallismielinen diskurssi, mm. yhteisen sivistyneen viron kirjakielen tavoittelu, tuli 1800-luvun toisella puoliskolla olennaiseksi osaksi virolaisten kansallista heräämistä. (Jansen 2004: 338–373; Laanekask 2004: 31–44.)

Wilhelm Julius Moritzin luentomuistiinpanot Boubrigin luennoista on kirjoitettu kahtena lukukautena, vuoden 1828 syyslukukaudella ja vuoden 1829 kevätlukukaudella. Syyslukukauden luentomuistiinpanoja on runsaat 70 sivua ja kevätlukukauden muistiinpanoja runsaat 50 sivua. Syyslukukauden luentomuistiinpanojen nimilehtien mukaan (ES: 2–3) on luennoissa käsitelty viron etymologiaa (mikä tuolloin tarkoitti sekä muoto- että johto-oppia) ja kevätlukukauden muistiinpanojen nimilehden mukaan (ES: 39) viron syntaksia eli lauseoppia. Kummankin luentojakson perusteoksena on ollut August Wilhelm Hupelin viron kielioppi (1818), joka mainitaan jo nimilehdillä (ES: 3, 40). Koska lauseopista on säilynyt myös Boubrigin itsensä käsin kirjoittama *Zur Syntax der ehstnischen Sprache (Viron kielen lauseopista) -luentorunko (SES)*, tarkastelen jatkossa Moritzin luentomuistiinpanoja pääasiallisesti syyslukukaudelta. Muistiinpanojen käsiala on siisti, eikä reunahuomautuksia tai piirustuksia juuri ole. Ymmärrettävistä syistä tekstissä on paljon

lyhenteitä. Yksittäisten luentojen raja on usein mahdollista huomata ainoastaan käsialan ja/tai musteen perusteella; tarkka päivämäärä löytyy vain kummankin luentojakson lopusta: syyslukukauden viimeinen luentomuistiinpano on kirjoitettu joulukuun 4. päivänä 1828 (ES: 36), ja kevätlukukauden viimeinen luento on ollut 1. kesäkuuta 1829 (ES: 65p). Näyttää siltä, että luentoja on ollut kerran viikossa.

On mahdollista, että luentojen lisäksi tai luennoillaan Boubrig järjesti harjoituksiakin. Hän mainitsee ”käytännön harjoituksista” (practische Uebungen) v. 1826 kirjoittamassaan kirjeessä Liivinmaan luterilaisen kirkon johtajalle Karl Gottlob Sonntagille (Laanekask 2003: 76, 82). Käytännön harjoituksista kertoo myös Boubrigin syntaksiluentojen käsi-kirjoitukseen liitetty parin sivun mittainen Vorwort zu den practischen Uebungen im Ehstnischen (Esipuhe viron käytännön harjoituksiin) -kirjoitus (SES: 6–8). Siitä käy muun muassa ilmi, että käytännön harjoituksissa oli tarkoitus pohtia syvemmin tiettyjä kysymyksiä ja aihepiirejä lainaamalla esimerkkejä merkittävistä vironkielisistä kirjoista. (Laanekask 2003: 72.) Muita harjoituksiin liittyviä lähteitä en ole tässä vaiheessa löytänyt.

Syyslukukauden luennoissa on Moritzin muistiinpanojen mukaan (sisällysluettelo, ks. ES: 4) käsitelty seuraavia aiheita: 1) viron kielen opetteluun käytettävissä olevat kirjalliset apuvälineet, 2) viron murteet ja ehdotettu suunnitelma yhdistää murteet yhteiseksi kirjaviroksi, 3) viron ortografia ja ortoepia (oikeinkirjoitus ja oikea ääntäminen), 4) viron johto-oppi, 5) viron muoto-oppi (deklinaatio ja konjugaatio).

2. Oppimisen kirjalliset apuvälineet

Kirjallisista apuvälineistä on Moritzin muistiinpanoissa neljä sivua tiivistä tekstiä (ES: 4–5p). Luennoitsija on kertonut kaikista kuudesta siihen saakka ilmestyneestä ja yhdestä käsikirjoitukseksi jääneestä viron kieliopista: Stahl (1637), Gutsclaff (1648), Göseken (1660), Hornung (1693), Clare (1730, käsikirjoitus), Helle (1732), Hupel (1780, 2. painos 1818). Hän on lyhyesti luonnehtinut kielioppien sisältöä, laatua,

saatavuutta ja tekijöitä. Enemmistö on pohjoisviron kielioppeja, mutta Gutsclaffin ja Claren teokset ovat eteläviron kielioppeja. Hupelin teoksesta löytyy sekä etelä- että pohjoisviron kielioppi (Hupel 1818: 1–144). Luennoitsija on kertonut myös sanastoista, jotka liittyvät useampaan kielioppiin ja joissa viron vastineena on käytetty saksaa ja/tai latinaa. Melkein samoja lähteitä on esitelty myös Hupelin kieliopissa (1818: [VI–VII]). Hupel ei ole käyttänyt eikä edes maininnut Gutsclaffin kielioppia, koska kirjan harvinaisuuden takia hän ei sitä tuntenut (Kask 1958: 53; Lepajõe 1998: 308).

Aikalaiskirjallisuuden esittely Boubrigin luennoissa on merkityksellinen. Viron kielen analysoimiseen ja ja tutkimiseen hän on ennen kaikkea suositellut *Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache* (Lisäyksiä viron kielen tarkempaan tuntemukseen) -aikakauslehteä, jota vuodesta 1813 oli julkaissut Pärnussa toimiva pappi Johann Heinrich Rosenplänter. Muistiinpanoissa kerrotaan, että lehdestä oli siihen mennessä ilmestynyt 18 vihkoa. Luennoitsija on kehottanut opiskelijoita hankkimaan omakseen *Beiträge*-vihkoja, vaikka onkin huomauttanut, että *Beiträgen* julkaisija puolueellisesti pitää parempana Tallinnan kielen käyttöönottoa yhteisenä kirjavirona ja kannattaa Tarton kielen lakauttamista (ES: 4p). Tämä julkaisu (yht. 20 vihkoa vuosina 1813–1832) oli todellakin baltiansaksalaisten estofiilien tärkein foorumi, jonka merkitys ajan mittaan on vain lisääntynyt. Rosenplänter kyllä puolsi Tallinnan kieltä yhteiseksi kirjakieleksi, mutta julkaisi lehdessään myös muita mielipiteitä (ks. tarkemmin Laanekask 1983). Edelleen Boubrig on opiskelijoille suositellut aikakauden parhaimman pohjoisvironkielisen kirjailijan, papin ja lehtimiehen Otto Wilhelm Masingin vironkielistä *Ehstnische Originalblätter für Deutsche* (Aidosti vironkielisiä lehtiä saksalaisille) -esseetä (1816) ja sen esittelyä *Beiträge*-lehden 8. numerossa (Rosenplänter 1817). Lisäksi luennoija on luvannut, että hän esittelee pienempiä tutkimuksia jatkossa aina sopivissa yhteyksissä. Mainittakoon heti, että hän piti lupauksensa.

Mielenkiintoista on, että Boubrig suositteli opiskelijoille hyödyllisenä myös teoksia tärkeimmistä suomalais-ugrilaisista kielistä, suomesta

ja unkarista. Suomesta hän on ehdottanut käytettäväksi Johann Stråhlmannin saksankielistä suomen kielioppia (Stråhlmann 1816), jonka kiinnostavana osana hän on nostanut esille suomen ja unkarin vertailun. Tiedämme, että jo ennen teoksen ilmestymistä Pietarissa 1816 oli sitä katkelman avulla esitelty Beiträge-lehdessä (Rosenplänter 1815). Boubrig mainitsee Reinhold von Beckerinkin kieliopin (1824), mutta sanoo sen saannin olevan hankalaa. Ruotsiksi kirjoitettuna sitä on hänestä myös vaikeaa ymmärtää. Suomen sanakirjoista hän on suositellut Gustaf Renvallin suomalais-latinalaista leksikkoa (Renvall 1826a; 1826b), johon liittyy myös kielioppi (Renvall 1826a: I–XVI). Boubrig on opiskelijoilleen kehunut Andreas Johan Sjögrenin Ueber die finnische Sprache und ihre Literatur (Suomen kielestä ja sitä koskevasta kirjallisuudesta) -katkausta, joka oli ilmestynyt Pietarissa v. 1821. Hänestä teos esittää hyvän yleiskatsauksen kaikista suomen kielen erikoispiirteistä ja osittain se soveltuu myös viron kieleen. Unkarin kielestä luennoitsija on suositellut Miklós Révain ansiokasta kielioppia (latinankielinen *Elaboratio grammatica Hungarica*, 3 nidettä, ilm. vuosina 1803–1806).

Samassa osiossa (ES: 5p) Boubrig on opiskelijoilleen mainostanut myös vuonna 1817 perustettua tieteellistä viron kielen seuraa, joka sai alkunsa Kuressaarella Saarenmaalla (Arensburgische Estnische Gesellschaft). Sen haaraosastona perustettiin v. 1819 seura myös Tarttoon (Estnische Gelehrte Gesellschaft zu Dorpat). Boubrig osallistui itsekin seuran toimintaan. (Siimo 1983.)

3. Virosta ja sen ominaisuuksista

Viron murteista ja yhteisen kirjaviron suunnitelmista on Moritzin muistiinpanoissa 7 sivua (ES: 6–9). Tämä osio ei sisällöltään juuri eroa Boubrigin aikaisemmin esittämästä Ueber die Dialekte der ehstnischen Sprache und ihre mögliche Vereinigung zu einer allgemeinen Schriftsprache -kirjoituksesta (Boubrig 1825; ks. tarkemmin Laanekask 2007), mitä voimme pitää todistuksena Moritzin luentomuistiinpanojen luotettavuudesta.

Viron oikeinkirjoituksesta ja ääntämisestä löytyy muistiinpanoissa 17 sivua (ES: 10–18). Viron fonetiikka ja siihen liittyvät oikeinkirjoitukset olivat näinä vuosina vireän keskustelun kohteina. Boubrig on esittänyt lyhyen tiivistelmän aikaisempien kielioppien ortografiakäytännöistä. Vanhan kirjaviron ortografian puutteellisuus johtuu hänestä siitä, että viron kielioppien ja vironkielisten kirjojen tekijät olivat olleet joko ulkomaalaisia tai sitten ulkomailla saksalaisissa tai latinalaisissa kouluissa oppineita baltiansaksalaisia, jotka yrittivät pakottaa vironkin saksan tai latinan muotteihin. Mahdollisesti myös viron sanojen ääntämys on joiltain osin muuttunut. Moritz on kirjannut muistiin esimerkkejä vanhoista ortogrammeista (ES: 10–10p): *öigcke* (= *öige* ‘oikea’), *jennix* (= *jennes* ‘jänis’; nykyviron *jänes*), *wehjest* (= *wäest* ‘voimasta’; nykyviron *väest*), *nimme kahn* (= *nimmega* ‘nimen kanssa’; nykyviron *nimega*), *kenckit* (= *keegi* ‘joku’). Boubrig on antanut opiskelijoilleen viron kirjoitustapaa koskevia yleisiä ohjeita: 1) kirjoittaessa pitäisi seurata järkävien ja hienojen virolaisten todellista puhetapaa, 2) kirjoitustapa ei saisi aiheuttaa väärinymmärryksiä, ja 3) mahdollisuuksien mukaan pitäisi huomioida myös sanojen alkuperä ja hyvä sointu (ES: 11). Boubrig on luennoissaan esittänyt perusteellisen ja kriittisen katsauksen tarjolla olleista uudistuksista ja kiistakysymyksistä: *ö*-kirjain, liudennusmerkki, aksenttimerkki kvantiteettimerkinä ym. Hän on maininnut myös olennaisen lähdekirjallisuuden, joka koskee ehdotuksia ja uudistuksia, esim. kaikki kolme Otto Wilhelm Masingin ortografiakirjaa (Masing 1820; 1824; 1827) ja vastalauseena ilmestyneet oikeinkirjoitusteokset (Steingrüber 1826; Hirschausen 1827; ks. ES: 10p–11) sekä useita Beiträge-lehden kirjoituksia. Mm. Boubrig on kannattanut muutamia Masingin esittämiä ortografiauudistuksia: *ö*-kirjainta ja liudennusmerkkiä (ES: 11p–12).

Koska aion käsitellä Boubrigin luentojen muoto-opin ja lauseopin (SES) tarkempaa sisältöä eri kirjoituksessa, esitän seuraavassa vain lyhyen tiivistelmän Moritzin luentomuistiinpanojen sananmuodostusta sekä nomini- ja verbintaivutusta koskevista sivuista. Viron sananmuodostuksesta on muistiinpanoja 13 sivun verran. Tässä osiossa on

Boubrig esittänyt ja kommentoinut Hupelin kieliopin käsityksiä. Boubrig on ottanut huomioon myös Beiträge-lehden vastaavia kirjoituksia, mm. Arnold Friedrich Johann Knüpfferin laajan kaksiosaisen artikkelin sanojen muodostamisesta ja johtamisesta viron kielessä (Knüpffer 1814; 1817).

Viron nomini- ja verbitaivutuksen osa on syyslukukauden muistiinpanojen laajin jakso (17 + 8 sivua + 2 foliosivua taivutustaulukoita). Tässä jaksossa on merkittävää, miten Boubrig on esittänyt pohjois- ja eteläviron taivutusseikkoja jatkuvasti rinnan (Hupelin kieliopissa kummankin kirjaviron kieliopit olivat esitetty erikseen). Tämä sopii hyvin Boubrigin käsitykseen, jota hän oli vahvasti korostanut jo v. 1825 kirjoituksessaan ja samoin luennoissaan: molemmat päämurteet ovat itse asiassa samaa viron kieltä.

4. Tiivistelmä

Lopuksi haluaisin korostaa muutamaa keskeistä seikkaa. Boubrigin viro toisena kielenä -opetus on ollut vahvasti teoreettista ja kielioppipainotteista. Oppikirjana hän on käyttänyt aikansa viimeisintä viron kielioppia ja sanakirjaa, nimittäin August Wilhelm Hupelin (1818) teosta. Hän on jatkuvasti esitellyt opiskelijoille muutakin viron kieleen liittyvää kirjallisuutta, mm. useita Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache -aikakauslehden (1813–1832) artikkeleita. Opetuskielenä Boubrig on käyttänyt saksaa, ja viron kielen esimerkkejä hän on esittänyt sekä etelä- että pohjoisvirosta. Hän on yrittänyt luoda laajemman näköalan kielisukulaisuuteen kertomalla joistakin suomeen ja unkariin liittyvistä tutkimuksista. Boubrig on todellakin ollut ajan hermolla ja perehdyttänyt opiskelijansa käynnissä oleviin keskusteluihin viron kielen uudistamisesta. Hän on kannattanut muutamia ortografisia uudistuksia. Hän suosittelee kahden kirjaviron yhdistämistä yhdeksi siten, että kummastakin kielimuodosta otettaisiin käyttöön aidosti virolaiset ja paremmin soivat osat. Käytännön kielitaito opiskelijan oli ilmeisesti hankittava *ex usu*.

Lyhenteet

f	fond (fondi)
KM EKLA	Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti kultuurilooline arhiiv (Viron Kirjallisuuseumi Viron kultuurihistoriallinen arkisto)
l	leht (lehti)
m	mapp (mappi)
p	pöördel (lehden kääntöpuolella)

Lähteet

- Aabrams, Vahur 2003. Friedrich David Lenz ning tema vend Jacob Michael Reinhold Lenz. – 200 aastat eesti keele ülikooliõpet. 1803 eesti ja soome keele lektoraat Tartu ülikoolis. Juubelikogumik. Tartu Ülikooli eesti keele õppe-tooli toimetised 25. Tartu: Tartu Ülikool, 28–60.
- Ariste, Paul 1979. Johann Samuel Friedrich Boubrig. – Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi VII. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 42–51.
- Arvelius, Friedrich Gustav 1792. Über die Kultur der estnischen Sprache. Eine Einladungs-Schrift zur Feier des hohen Nahmens-Festes Ihro Käiserlichen Majestät Catharina Alexiewna Selbstherscherinn von ganz Rußland. Reval am 23sten November 1792. Reval: Lindfors.
- Becker, Reinhold von 1824. Finsk grammatik. Åbo: Bibel-sällskapet.
- Boubrig, Johann Samuel Friedrich 1825. Ueber die Dialekte der ehstnischen Sprache und ihre mögliche Vereinigung zu einer allgemeinen Schriftsprache. [Käsikirjoitus.] Eesti Ajalooarhiiv, f 402, n 3, s 191, l 10–32.
- Clare, Johann Christoph 1730. Cellarius Esthonicus-Germanicus oder Wörter-Buch der Ehstnischen Sprache und zwar Dörptischer-Mund-Art, nebst dem deutschen Register, wie auch einer kurtzen Ehstnischen Grammatica aufgesetzt. [Käsikirjoitus.] KM EKLA, ÖES, m A 33.
- ES = Moritz, Wilhelm Julius. Ehstnische Sprachlehre. [Käsikirjoitus.] KM EKLA, f 192, m A 78.
- Gutslaff, Johannes 1648. Observationes Grammaticae circa linguam Esthonicam. Judicia tentandi & experiendi causâ in lucem editae. Dorpati Livonorum: Johannes Vogel.
- Göseken, Heinrich 1660. Manuctio ad Linguam Oesthonicam, Anführung Zur Öhstnischen Sprache, Bestehend nicht alleine in etlichen praeceptis und observationibus, Sondern auch In Verdolmetschung vieler Teutschen

- Wörter. Der Öhstnischen Sprache Liebhabern mitgetheilet. Reval: Adolph Simon.
- Hasselblatt, Arnold, Georg Otto 1889. Album Academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat. Dorpat: C. Mattiesen.
- [Helle, Anton Thor] 1732. Kurtzgefaßte Anweisung Zur Ehstnischen Sprache, in welcher mitgetheilet werden I. Eine Grammatica. II. Ein Vocabularium. III. Proverbia. IV. Aenigmata. V. Colloquia. Zuvörderst Denen, welche das Evangelium Christi der Ehstnischen Nation deutlich und verständlich zu predigen von GOTT beruffen werden [...], Auf Gutbefinden des Herrn Autoris, mit einer Vorrede herausgegeben von Eberhard Gutsleff [...]. Halle: Stephan Orban.
- Hirschhausen, Jacob Johann Anton 1827. Ausführliche Anzeige und Beurtheilung der Schrift: Beitrag zur Ehstnischen Orthographie von O. W. Masing 1824. 39 Seit. in 8. Reval: Johann Herrmann Gressel.
- Hornung, Johann [1693]. Grammatica Esthonica, brevi, Perspicuâ tamen methodo ad Dialectum Revaliensem. Riga: Joh. Georg Wilcken.
- Hupel, August Wilhelm 1780. Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte den revalschen und den dörptschen; nebst einem vollständigen Wörterbuch. Riga, Leipzig: Hartknoch.
- Hupel, August Wilhelm 1818. Ehstnische Sprachlehre für die beyden Hauptdialekte, den revalschen und dörptschen, nebst einem vollständigen ehstnischen Wörterbuche. Zweyte durchgängig verbesserte und vermehrte Auflage. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn.
- Jannau, Heinrich Georg 1828. Ueber die Grund- und Ursprache der Ehsten und die Mittel zu einer allgemeinen ehstnischen Schriftsprache zu gelangen. Eine historisch, philologisch-critische Untersuchung, nebst kurzer Zusammenstellung, Vergleichung und Würdigung der Finnischen, Livischen, Reval-Ehstnischen und Dorpat-Ehstnischen Sprache. – Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache 19, 1–218.
- Jansen, Ea 2004. Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse. Tartu: Ilmamaa.
- Kask, Arnold 1958. J. C. Clare eesti keele grammatikast. – Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused 2. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 53–62.
- Kask, Arnold 1984. Eesti murded ja kirjakeel. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 16. Tallinn: Valgus.
- Knüpfner, Arnold Friedrich Johann 1814. Ueber die Bildung und Ableitung der Wörter in der ehstnischen Sprache. – Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache 3, 1–46.

- Knüpfner, Arnold Friedrich Johann 1817. Ueber die Bildung und Ableitung der Wörter in der ehstnischen Sprache. Fortsetzung der in dem 3ten Hefte dieser Beiträge von S. 1–46 befindlichen Abhandlung. – Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache 8, 5–56.
- Laanekask, Heli 1983. Poleemika ühise eesti kirjakeele ümber ajakirjas “Beiträge”. – Keel ja Kirjandus 4, 191–201.
- Laanekask, Heli 1992. Ühise eesti kirjakeele taotlemine XIX sajandi alguses. – Akadeemia 10, 1172–1198.
- Laanekask, Heli 2003. Johann Samuel Friedrich Boubriigi kiri Karl Gottlob Sonntagile. – 200 aastat eesti keele ülikooliõpet. 1803 eesti ja soome keele lektorat Tartu ülikoolis. Juubelikogumik. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 25. Tartu: Tartu Ülikool, 61–87.
- Laanekask, Heli 2004. Eesti kirjakeele kujunemine ja kujundamine 16.–19. sajandil. *Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis* 14. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Laanekask, Heli 2007. *Specimen eruditionis ehstonicae*. – Harri Mantila, Merja Karjalainen, Jari Sivonen (Toim.). *Merkityksen ongelmasta vähemmistökielten oikeuksiin*. Juhlakirja professori Helena Sulkalan 60-vuotispäivänä. *Acta Universitatis Ouluensis B. Humaniora* 79. Oulu: Oulun yliopisto, 125–142.
- Lepajõe, Marju 1998. Johannes Gutsloff “Grammatilised vaatlused”. – Johannes Gutsloff. *Observationes grammaticae circa linguam esthonicam*. Grammatilisi vaatlusi eesti keelest. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 10. Tartu: Tartu Ülikool, 285–316.
- Masing, Otto Wilhelm 1816. *Ehstnische Originalblätter für Deutsche*. I Heft. Dorpat: J. C. Schünmann.
- Masing, Otto Wilhelm 1820. *Vorschläge zur Verbesserung der Ehstnischen Schrift*. Dorpat: J. C. Schünmann.
- Masing, Otto Wilhelm 1824. *Beitrag zur Ehstnischen Orthographie*. Dorpat: J. C. Schünmann.
- Masing, Otto Wilhelm 1827. *Beleuchtung der, über O. W. Masing’s Beitrag zur ehstnischen Orthographie, erschienenen Bemerkungen, vom Verfasser des Beitrages zur ehstnischen Orthographie*. Pernau: G. Marquardt.
- Moritz, Ludwig Wilhelm 1815. Ueber die wechselseitige Annäherung der beiden ehstnischen Hauptdialekte, des revalschen und des dorptschen. – Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache 4, 56–70.

- Renvall, Gustav 1826a. *Suomalainen Sana-Kirja. Lexicon lingua Finnicae, cum interpretatione duplici, copiosiore latina, brevior germanica. Tomus prior.* A–M. Abo: Frenckell.
- Renvall, Gustav 1826b. *Suomalainen Sana-Kirja. Lexicon lingua Finnicae, cum interpretatione duplici, copiosiore latina, brevior germanica. Tomus posterior.* N–Ö. Abo: Frenckell.
- Révai, Miklós 1803–1806. *Elaboratio grammatica Hungarica*, 1–3.
- Rosenplänter, Johann Heinrich 1814. *Ueber die Bildung und Bereicherung der ehstnischen Sprache. – Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache* 3, 53–89.
- Rosenplänter, Johann Heinrich 1815. *Bruchstück aus einer neuen finnischen Grammatik. – Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache* 4, 80–95.
- Rosenplänter, Johann Heinrich 1817. *Recensionen. 1. Ehstnische Originalblätter für Deutsche. Herausgegeben von Otto Wilhelm Masing. – Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache* 8, 65–75.
- Rätsep, Huno 1979. *175 aastat eesti keele õpetamist Tartu ülikoolis. – Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi VII.* Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 27–42.
- SES = Boubrig, Johann Samuel Friedrich. *Zur Syntax der ehstnischen Sprache.* [Käsikirjoitus.] KM EKLA, f 192, m A 171: 23.
- Siimo, Epp 1983. *Õpetatud Eesti Seltsi eelloost. – Keel ja Kirjandus* 7, 369–374; 8, 441–446.
- Sjögren, Andreas Johan 1821. *Ueber die Finnische Sprache und ihre Literatur.* St. Petersburg: N. Gretschn.
- Stahl, Heinrich 1637. *Anführung zu der Esthnischen Sprach/ auff Wolgemeinten Rath/ vnd Bittliches Ersuchen/ publiciret von M. Henrico Stahlen.* Revall: Chr. Reusner der älter.
- Steingrüber, Wilhelm Friedrich 1817. *Auch etwas über die Vereinigung der beiden ehstnischen Dialecte. – Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache* 7, 9–32.
- [Steingrüber, Wilhelm Friedrich] 1826. *Bemerkungen über O.W. Masing's Beitrag zur ehstnischen Orthographie von einem Freunde der ehstnischen Sprache.* Pernau: J. G. Marquardt.
- Strähmann, Johann 1816. *Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen, mit Beziehung auf die Aenlichkeit der finnischen Sprache mit der ungarischen, und einem Anhang von finnischen Idiotismen und Vergleichung der finnischen und ungarischen Etymologie, mit einem Auszuge in diesen Sprachen verwandter Wörter.* St. Petersburg: M. C. Iversen.

Tamul, Sirje 2003. Veel kord Tartu ülikooli taasavamise ja eesti keele lektori küsimusest. – 200 aastat eesti keele ülikooliõpet. 1803 eesti ja soome keele lektorat Tartu ülikoolis. Juubelikogumik. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 25. Tartu: Tartu Ülikool, 16–27.

Zetterberg, Seppo 2007. Viron historia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Heli Laanekask

Oulun yliopisto, viron kieli

PL 1000

90014 Oulun yliopisto, Finland

heli.laanekask@oulu.fi

Tartu Ülikool, eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Jakobi 2

51004 Tartu, Estonia

heli.laanekask@ut.ee

On teaching Estonian as a second language at the University of Tartu in the late 1820s

HELI LAANEKASK

University of Oulu, University of Tartu

The Estonian Literary Museum in Tartu preserves the German-language lecture notes written by Wilhelm Julius Moritz, a student of theology, from 1828–1829 at the lectures of the Estonian language by Johann Samuel Friedrich Boubrig, the lecturer of Estonian. The lectureship of Estonian was established at the University of Tartu in 1803. The task of the lecturer was teaching Estonian to German-speaking students – the future pastors. Boubrig worked as a lecturer from 1826–1837. Using Moritz' lecture notes, the article analyses the content of Boubrig's teaching, the literature used by him and his methods of teaching. Boubrig's teaching was centred on theory and grammar. The language of tuition was German. While teaching Estonian grammar and vocabulary, Boubrig relied on August Wilhelm Hupel's book *Ehstnische Sprachlehre für die beyden Hauptdialekte, den revalschen und dörptschen, nebst einem vollständigen ehstnischen Wörterbuche* (1818), articles by different authors from the journal *Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache* (published from 1813–1832), and other pertinent sources. The students also received a good overview of the ongoing reform of the Estonian written language. The lecturer acquainted the students with newer theoretical literature on the kindred languages of Estonian – Finnish and Hungarian. As for the practical command of Estonian, most probably, the students had to acquire it themselves, *ex usu*.

Keywords: teaching of Estonian as a target language; lectureship of Estonian at the University of Tartu; kindred languages; Finnish; Hungarian; German; Estonian